

Decentrale toelating, eerste stap naar selectieve toelating HO?

Drs. B. Wilbrink werkt freelance
te Leiden
([www.euronet.nl/users/
benwilbrink](http://www.euronet.nl/users/benwilbrink))

Plaatsbepaling bij eindrapport van Commissie Sorgdrager

Na drie jaar experimenten met decentrale toelating voor een deel van de plaatsen bij numerus-fixusopleidingen, vooral geneeskundige, heeft de begeleidende Commissie Sorgdrager februari 2003 rapport uitgebracht, 'De juiste student op de juiste plaats', zodat de minister van onderwijs een wetswijziging kan voorbereiden. De commissie is enthousiast over de experimenten, maar signaleert wel dat niet alle opleidingen gebruikmaken van deze wettelijke mogelijkheid, en waar dat wel het geval is er soms oneigenlijke methoden worden gebruikt. Door voorrang te geven aan kandidaten met hogere opleidingen elders, vermindert de ruimte voor direct uit het vwo komende kandidaten. De commissie droomt zelfs van uitbreiden van decentrale toelating, ook naar opleidingen zonder numerus fixus. Wat nu dreigt, is dat sluipenderwijs de systematiek voor toelating tot hoger onderwijs verandert van onze open toelating naar een selectiever stelsel zoals dat in Amerika, dat aldaar overigens ook sluipenderwijs historisch is gegroeid. De argumenten van deze commissie verdienen daarom aandacht, wat het artikel doet via een omtrekkende beweging: laten zien hoe onjuiste beelden over het Amerikaanse selectieve stelsel telkens weer uitnodigen tot het willen aanbrengen van extra selectieve drempels. Dat miskent de selectiviteit die altijd al bestaat in het Nederlandse stelsel, die werkt via zelfselectie naar hbo of wo, en naar moeilijke of makkelijke opleidingen. Die zelfselectie is ongeveer even hard als de Amerikaanse directe selectie, maar Amerika heeft er een kostbaar toelatingsritueel voor nodig.

INLEIDING

Dit artikel gaat over een experiment binnen een experiment, decentrale toelating bij numerus fixus studies waarvoor overigens een gewogen loting is voorgeschreven, en over de vraag of de begeleidende commissie-Sorgdrager aannemelijk maakt dat het

'kleine' experiment geslaagd is, wat het niet is. Het 'grote' experiment, een vorm van gewogen loting, staat overigens buiten iedere discussie, omdat er een consensus is dat dit een voorwaarde is om niemand bij voorbaat te hoeven uitsluiten. Evenals haar voorgangers, maar met uitzondering van de Raad van State (1997: 'Een geleidelijke uitholling van het bestaande systeem moet worden voorkomen'), is deze commissie verdwaald in de talloze belangrijk lijkende details van denkbare, in diverse buitenlandse gebuikte, en nu door sommige opleidingen beproefde procedures voor decentrale, niet door de overheid in detail geregelde, selectie. Bergen overwegingen van zowel ministers als door deze ingestelde commissies en de geraadpleegde Onderwijsraad, zijn evenwel als irrelevant weg te zetten, en dat gaat als volgt. Waar het op verzoek van destijds minister Jo Ritzen over gaat (Drenth, 1997), sinds de eerste opschudding halverwege de jaren negentig over een briljante maar toch uitgelote kandidaat, is om het kandidaten mogelijk te maken door eigen inspanning zich betere kansen te verwerven, meer nog dan dat alleen via hogere eindexamenresultaten te doen, en daarmee het maatschappelijk draagvlak te vergroten voor de selectie voor numerus-fixusopleidingen. Lees, zoals ook de LSVB beseft: voor het politieke feit van de numerus fixus zelf (Drenth, 1997). De overheid hanteert sindsdien de slogan 'meer lot in eigen hand'. Eerder deed minister Arie Pais dat al, en de commissie Wieggersma (1978) onderbouwde dat voor hem. Eenvoudige rekenkunde leert evenwel al het volgende: bij een numerus fixus is het aantal plaatsen gelijk aan de som van alle geboden toelatingskansen. De som van die kansen kan nimmer groter zijn dan de numerus fixus zelf. Het is niet mogelijk bepaalde kandidaten betere kansen te verschaffen, zonder de kansen van anderen te verminderen, die anderen dus *minder* 'lot in eigen hand' te gunnen. De numerus fixus definieert een nulsom-situatie, een *zero-sum game*, waarin winst van de een ten koste gaat van anderen. De eenvoud van deze rekensom is verpletterend, daar zal iedereen dan toch wel rekening mee hebben gehouden? Nee, het argument is niet aan de orde geweest, al heeft de commissie-Drenth (1997) zich wel gerealiseerd dat maar twee keer mogen loten de kansen van deze loters verhoogt, maar die van een deelgroep op nul stelt. Het is in het voorjaar van 2003 aan regering en parlement om op basis van drie jaar ervaring met decentrale toelating de wet een meer definitieve vorm te geven, al dan niet met 'meer lot in eigen hand' erin, al dan niet met nieuwe slogans. Dit artikel zou hier kunnen stoppen, maar er zijn meer wezenskenmerken van deze selectiesituatie die door de genoemde commissies niet zijn onderkend, waardoor zij zich tot minder zinvolle uitspraken hebben laten verleiden. Dit artikel gebruikt enkele aansprekende citaten om via deze een deel van het mijnenveld van toelating bij numerus-fixusopleidingen in kaart te brengen, een deel dat afgelopen decennia aan de aandacht is ontsnapt maar dat wel een voedingsbodem voor voortdurende onrust is: de vraag of Amerikaanse methoden navolgenswaardig zijn. De verdere behandeling stuit dan meermalen op *zero-sum games*, en op de vraag wanneer en voor wie welke toelatingskansen gelden. Voor selectieve situaties ontkennen dat het gaat om *zero-sum games* is niet straffeeloos: het leidt tot ondoelmatigheden en in het bijzonder opent het de deur tot oneigenlijke vormen van zich grotere kansen verwerven, economen noemen dat *rent-seeking* (Parker, 1996). Denk in deze context aan stapelen van hogere opleidingen, dat ook de commissie nu al als een gevaar signaleert.

GEZOND VERSTAND

‘De lakmoesproef voor het onoverbrugbare verschil tussen de VS en Nederland is het loten voor academische opleidingen. Als ik aan gene zijde om een sappig verhaal verlegen zit, vertel ik wat er hier gebeurde met een meisje dat voornamelijk tienden haalde op haar vwo-examen en medicijnen wilde gaan studeren. Hilariteit en ongeloof als ik het vertel: loten! Dat is een afkorting voor *malloten*, een verwijzing naar de politici die vinden dat sufferds evenveel waard zijn als bollebozen.’ (Vincent Icke, 2000.)

We mogen ons gelukkig prijzen dat Icke geen arts is die zowel bollebozen als sufferds behandelt. Hij geeft heel raak een sentiment weer dat door meer ‘harde’ academici wordt gedeeld, zoals Leppink en Veldkamp (1974) en ‘t Hooft (1997), de beide laatstgenoemde in de categorie van Nobelprijswinnaars. Jan Tinbergen voorzag in 1969 een structurele fixus voor het hele hoger onderwijs, met vergelijkende selectie. De numerus fixus zoals we die sinds 1972 kennen is echter een *uitzonderingsregeling*, en dat heeft gevolgen voor de aanvaardbaarheid van de procedures om de getalsbeperking te realiseren. Terug naar Icke, een begaafd verteller. Is het verschil tussen de VS en Nederland onoverbrugbaar? Het briljante meisje lokte onbedoeld een debat uit, dat overigens in felheid niet haalde bij dat in de zeventiger jaren maar wel veel commissiewerk opleverde. Zij kon geen medicijnen gaan studeren, en dat is tegen het zere been van meritocraten die in hoge cijfers verdienste zien die rechten geeft. Kan een kandidaat met bijzonder hoge eindexamencijfers daaraan een moreel recht ontlenuen op een plaats die vervolgens een ander moet worden ontzegd, mogelijk iemand met iets minder briljante cijfers maar die daar ongelooflijk hard voor heeft moeten vechten? Bepaalt Icke voor wie het leed het kleinst is? Beide toelaten is geen oplossing, het is een *zero-sum game*, *remember*? Moreel gezien is directe en decentrale toelating bij een numerus fixus niet zo fraai, Wilbrink (1999) werkt dat verder uit. Maar het gaat om doelmatigheid, werpt de meritocraat tegen. Hoezo doelmatigheid: de samenleving heeft meer behoefte aan briljante kandidaten die natuurwetenschappelijke studies kiezen; die kennen geen numerus fixus, ze hebben tekort aan belangstelling. Studenten geneeskunde zijn door de cumulatieve effecten van de gewogen loting toch al een begaafder groep dan in de zestiger jaren nog het geval was (Wilbrink, 1980), willen die knappe vrouwen nog wel huisarts worden? Alweer *zero-sum* situaties, die door overheidsingrijpen scheef lopen. De boodschap is ook subtieler te formuleren dan Icke het doet, zoals het afsluitende citaat toont.

‘The selection of students involves allocation by lottery, weighted by the average marks of the school-leaving examination, - a hybrid solution that often causes surprise among foreign observers. However, it reflects perfectly the prevailing Dutch ideology: crude meritocracy (which is in fact favorable to the higher social classes) should be reconciled with equality of educational opportunities for all.’ (Willem Frijhoff, 1992).

SELECTIE ELDERS, DAN OOK SELECTIE HIER?

De commissie Sorgdrager heeft een onderzoek uit laten voeren naar procedures bij toe-

lating tot geneeskunde in buitenland (Van den Broek en anderen, 1999), kennelijk onder het motto dat populair is bij veel Amerika-kenners: wat daar kan, moet hier ook. Maar het is niet onbelangrijk wat de culturele, bestuurlijke en systemische context is van selectieve procedures zoals die elders zijn aan te treffen, een commissie die daar geen acht op slaat doet zichzelf tekort. Over Amerikaanse selectieprocedures, van high school naar tertiair onderwijs, is weinig met zekerheid bekend, geheel in strijd met het beeld dat Nederlanders ervan hebben. Zeker, Kaplan verzorgt ieder jaar een nummer boordevol details over alle Amerikaanse instellingen, in de betere kiosken in Nederland te krijgen. Maar hoe de *admission officers* van de instellingen precies werken is enigszins mysterieus, want tot op grote hoogte discretionair en geheim voor de buitenwereld. Een van de weinige bronnen is onderzoek van Patricia Conley (1995) op basis van primaire documenten, vragenlijsten voor en interviews met deze *officers*. Dan blijkt van alles en nog wat een rol te spelen bij de gewenste mix die *officers* proberen te maken op basis van aantallen aanmeldingen die vele malen hoger liggen dan het aantal beschikbare plaatsen. Daarbij spelen natuurlijk de nationale prestatietoetsen, de SAT en de ACT, en het gemiddelde schoolcijfer een rol, maar deze zijn nimmer allesbepalend. Conley: 'Historically, academic merit has never been the only criterion for admittance, and to implement it now would be to introduce a bias toward the most economically and culturally advantaged segments of society.' Instellingen en hun *officers* proberen corrigerend op te treden, en dat gaat niet altijd goed: het Supreme Court heeft het gebruik van quota om positief te discrimineren verboden, maar Conley meldt dat dit de problemen rond quoterig en positieve discriminatie niet heeft opgelost. Wonderlijke dingen kunnen gebeuren, zoals het toelaten van een contingent academisch zwakkere kandidaten, die de overige studenten tijdens hun studie behoeden voor het behalen van slechte cijfers. Ze weten aan de andere kant van de kloof meer van de wetmatigheid van Posthumus dan de meester zelf. Maar het gaat ook hier niet om de vele details die Conley geeft; zie specifiek voor Amerikaanse medische opleidingen ook het uitstekende overzicht in Van den Broek e. a. (1999).

Er zijn een aantal punten van belang voor de Nederlandse discussie. Kandidaten solliciteren altijd bij een behoorlijk aantal instellingen, in een beperkt bereik van kansen op succes, en zijn dus erg zelfselectief. Ook elders in de wereld komt dat voor, zoals de aanmelding voor de meest prestigieuze universiteiten in Japan (Zeng, 1995), waar kandidaten echt niet aan meedoen wanneer ze zich niet een redelijke kans geven. De instellingen krijgen te maken met een enorme oloploop van kandidaten, waar ze maar een bescheiden aantal van kunnen plaatsen. Toegelaten kandidaten komen lang niet altijd opdagen, omdat ze door een aantrekkelijker instelling ook zijn aangenomen. De ondoelmatigheid van dit hele gedoe is evident, procedures zijn controversieel, maar Conley ziet geen mogelijkheden 'to return to a system of open admission to all institutions of higher education'. Is dat niet het systeem dat we aan deze kant van de kloof hebben? Ook in Amerika is er voor iedere kandidaat uiteindelijk altijd ergens plaats, maar de instellingen en de kandidaten moeten daar overuren maken om de plaats te bepalen. Eigen inspanning, lot in eigen hand zou Jo Ritzen zeggen, speelt een ondergeschikte rol, want de academische prestaties hebben de hoofdrol, en de *admission officers* corrigeren deze met alle informatie waar ze overigens de hand op kunnen leggen. Dan

blijft al gauw alleen het talent over waarmee men op de wereld is gekomen. Wel zo eerlijk, ook al is het proces onnavolgbaar. Over de invloed van de omgeving waarin men is opgegroeid is al het nodige gezegd.

Vergelijk de beschreven Amerikaanse procedures, vanuit het gezichtspunt van de kandidaten die een plek zoeken, nu eens met de Nederlandse decentrale toelating zoals voor de afgelopen drie jaren beschreven in het evaluatierapport (Van den Broek, Kerstens en Woutersen, 2003). Hieruit blijkt dat de decentrale toelating een aanfluiting is op alle fronten: één aanmelding toegestaan, kleine kans, velen op voorhand al buitengesloten, criteria willekeurig getrokken uit de criteria-trommel, ontbreken van gegevens over de geldigheid van procedures, procedures waarvan bekend is dat ze willekeurig werken, lees er de Duyker-lezing van Drenth (1995) nog eens op na.

TOEGEVOEGDE WAARDE: DE AMERIKAANSE MYTHE

Ziet het bovenstaande niet over het hoofd dat er ook kwaliteitsverschillen zijn tussen opleidingen? De meer selectieve opleidingen voegen toch ook meer toe aan de intellectuele bagage van hun studenten? Helaas, Alexander W. Astin (1985), de verpersoonlijkte kennis over het Amerikaanse stelsel van hoger onderwijs, blaast deze mythe op.

'(...) it is widely believed that students learn more and develop their intellectual capacities more fully in an elite or highly selective institution than in a nonselective or unknown institution. Longitudinal studies of student development, however, generally fail to support this belief. Thus, highly selective institutions do not appear to confer more educational benefits on their students than do moderately selective or even non-selective institutions (. . .).'

'If the emphasis on outcomes leads an institution to strengthen its educational programs, then the system's excellence is enhanced. On the other hand, if the institution tries to improve outcomes merely by acquiring more resources (brighter students, more productive faculty members), the excellence of the system as a whole remains unchanged. Once again, we are engaged in a zero-sum game: High achieving faculty members and students are simply recruited from one institution to another.'

'Paradoxically, in the pursuit of resources, institutions expend resources without generating more resources, thereby depleting the total pool.'

De stelling van Astin is dat Amerika verstrikt is geraakt in een traditioneel gegroeid selectief stelsel, waarbij de selectiviteit een kostenpost is. Selecteren is op zich niet productief, het is vermijdbare *overhead*. Hetzelfde probleem doet zich overigens voor bij bedrijven die er in slagen een hoog renderende selectie voor nieuw personeel te implementeren: zodra alle concurrerende bedrijven dat ook hebben gedaan is de oude situatie weer bereikt, iedereen vist in dezelfde vijver voor nieuwe mensen (*zero sum game*), maar op een hoger kostenniveau.

Het is een utopische gedachte om voor het Nederlandse onderwijs in de geneeskunde

bijvoorbeeld, naar decentrale selectie toe te willen op basis van welke rendementsdoelen dan ook. De commissie Sorgdrager heeft hierover meer uit te leggen dan zij in haar eindrapport meldt.

SELECTIVITEIT VAN DISCIPLINES: EXCELLENCE AS CONTENT

Er is nóg een bijzonderheid van het Amerikaanse selectieve stelsel te melden, waardoor het veel dichter bij het Nederlandse blijkt te staan dan harde wetenschappers veelal vermoeden. Astin geeft ook een overzicht van selectiviteit van instellingen, uiteengelegd naar disciplines waarin bachelors zijn behaald in 1981/1982. De selectiviteit van een instelling is geoperationaliseerd als de gemiddelde score die toegelaten kandidaten hebben op de grote prestatietests, de American College Test ACT en de Scholastic Aptitude Test SAT. De meest selectieve instellingen bieden vooral de harde *sciences* en de *liberal arts* aan, en de minst selectieve vooral de zachte vakken *education* en *business*. Er is een bijna onverstoorde gradiënt: naarmate de selectiviteit afneemt, neemt het aandeel van de eerste categorie opleidingen af, dat van *education* en *business* toe. 'Indeed, for both education and business, one finds an almost perfect inverse hierarchical pattern: The more selective the institution, the fewer the undergraduate degrees it awards in these fields.' Een deel van de selectiviteitsverschillen tussen instellingen zijn daarom verschillen in geboden opleidingen waarvoor op inhoudelijke gronden hoge respectievelijk lage minimumeisen gelden, Astin noemt dat *excellence as content*, een situatie die niet ongelijk is aan die in Nederland, zolang er hier tenminste nog gegadigden zijn voor de harde vakken.

'Thus, the most prestigious institutions emphasize the liberal arts, especially the sciences. The only exceptions are the technologically oriented universities such as the California Institute of Technology and the Massachusetts Institute of Technology, which award very large proportions of degrees in engineering. As a matter of fact, engineering is the only professional (that is, non-liberal-arts) field associated with a high position in the institutional hierarchy. One possible explanation for this association is that such institutions receive large amounts of federal research support and that their admissions policies have traditionally been among the most selective in the country. Otherwise, the most selective institutions would appear to offer very few opportunities for degrees in professional fields, especially in education: Less than 1 percent of the baccalaureates offered by the eighty most selective institutions (...) are awarded in the fields of education!' (Astin, 1985)

Tel daarbij een kenmerkend verschil in niveau van opleidingen die zowel in het hbo als het wo worden aangeboden, en Nederland blijkt een behoorlijk selectief stelsel van hoger onderwijs te hebben. De eeuwige klaagzang over gebrek aan selectie in de polder berust op een misperceptie van zowel het eigen stelsel als van stelsels elders. Een en ander betekent dat commissieleden die graag meer selectie zien, publieke middelen willen inzetten op iets dat al bestaat. Het kleine verschil tussen Nederland en Amerika is, zoals hierboven getoond, dat in Nederland het sorteren een kwestie van zelfselectie is, in het land van belofte van geselecteerd worden.

SELECTEREN KAN IEDEREEN, TOCH?

‘Het liefst zou chirurg prof. O. Terpstra met de scholieren die graag arts willen worden, een weekje op de hei gaan zitten. “Een paar avonden rond een kampvuur, een survivaltocht en ik kan aardig inschatten wie een goede arts kan worden”, zegt hij.’ (ondervraagd door Sheila Kamerman, 2000)

De chirurg geeft in zijn uitspraak de kern van veel selectie-ellende weer: velen denken verstand van selectie te hebben, ook al omdat zij het hun hele leven hebben ondervonden en gedaan. We bevinden ons ondertussen wel op een heel basaal niveau van misvattingen, want als er iets is waarop psychologische selectie als discipline zijn voedingsbodeme heeft gekregen, dan zijn het de ondoelmatigheden en discriminatie waar deze ervaringsdeskundigheid vrijwel altijd mee gepaard gaat. Talloze malen is aangetoond dat ongewapende oordelen, zoals hier van medisch specialisten, op zijn best geen voorspellende waarde hebben, of op zijn slechtst functioneren als afscherming naar buiten van een erg met zichzelf bezig zijnde beroepsgroep. Drenth kent zijn vakliteratuur, maar was daarin wel de enige in zijn commissie; de commissies De Klerk (1998) en Sorgdrager ontberen hier een degelijk fundament, al is de commissie van De Klerk er wel in geslaagd op het punt van eisen van behoorlijkheid een aantal belangrijke waarschuwingen te geven. De commissie Wiegersma was een commissie van vakdeskundigen, maar die verzuimde de context van dit specifieke toelatingsprobleem te analyseren, afstand te nemen van wat het probleem oppervlakkig gezien lijkt te zijn, en leverde zichzelf uit aan dezelfde slogans die in de rapportage van de commissie Sorgdrager zijn te vinden.

Het bovenstaande is geen theorie, maar harde werkelijkheid. In WO II dachten de knapste koppen uit de psychologische wereld via een kostbaar programma, een *survival* zeg maar, mensen te kunnen selecteren voor spionage en opdrachten achter de vijandelijke linies; jaren later kwamen de gegevens binnen en bleek de waarde van deze selectie nihil te zijn. De modieuze assessment centers van tegenwoordig stammen daar van af, en doen het niet beter, zijn voor decentrale toelating ongeschikt. Alleen goed gestructureerde assessment centers kunnen voorspellende waarde hebben, maar deze zijn buitengewoon kostbaar om te construeren (zie bijvoorbeeld Wilbrink e. a. 1990). Soms steekt die naïeve werkelijkheid voor iedereen waarneembaar zijn lelijke hoofd op, zoals bij de internationale visitatie elektrotechniek door de VSNU (1991) gehouden. Er wordt in het eerste studiejaar flinke selectieve druk uitgeoefend op een groep studenten die overigens toch in zijn geheel als briljant moet worden beschouwd, maar daar gaat het niet om. Voor de onderzochte instellingen is die selectieve druk overal ongeveer gelijk. Nu wil het geval dat voor de opleiding in Leuven een zware toelatingsselectie wordt gehouden, terwijl elders een open toelating is. Nee, het is dus niet zo dat er in Leuven in het eerste jaar dan minder slachtoffers vallen dan elders! Dit niet unieke voorbeeld laat zien dat de voorspellende waarde van die extra selectie bedroevend is. Belangrijker nog: selecteren op basis van gezond verstand kent geen natuurlijk einde, het is na de laatste selectieronde altijd mogelijk nog weer nieuwe verschillen te zien waarop valt te selecteren. De overschatting zoals die uit het gegeven citaat blijkt, is daar de motor van.

Een commissie die van wanten weet, stelt daar paal en perk aan, in plaats van de overschatting vrij spel te geven. Professionele tests bieden overigens weinig bescherming, deze kunnen immers ook te pas en te onpas worden ingezet, zoals de Amerikaanse burger merkt die aan een enorme overmaat van tests is blootgesteld (Hanson, 1993; Lemann, 1999).

HET GAAT OM KANSEN VOORAF

‘er heerst een algemeen gevoel dat je in je leven zelf invloed moet kunnen hebben op waar je terecht komt. Dat aan het toeval overlaten wordt niet meer aanvaard.’ (Ritzen, ondervraagd door Mulders & Obbink, 1997)

Ritzen gelooft in een maakbare samenleving waarin onvoorziene gebeurtenissen geen rol van betekenis meer spelen. Inderdaad meende Ritzen dat middelbare scholieren al vroeg foutloos belangrijke keuzen kunnen maken, en daar dan ook niet meer op hoeven terug te komen, althans niet ondersteund met publieke middelen. Ironisch dat het experiment met decentrale toelating, stapelen van opleidingen beloont en dus uitlokt. Ieder examen evenwel, vraag het de kandidaten die ervoor opkomen, is in hoge mate onzeker. In de 19e eeuw was de algemene opvatting dat de samenleving al gemaakt was, en de wetenschap ‘af’. Over de onzekerheid bij examens bestond bij een van de grondleggers van de mathematische statistiek evenwel geen onzekerheid.

‘A public examination is already a sort of lottery of the graduated species which I have been describing: one in which the chances are not equal, but are better for the more deserving; increasing with the real merit of the candidates up to a degree of probability which amounts to certainty. It is a species of sortition infinitely preferable to the ancient method of casting lots for honours and offices.’ (Edgeworth, 1888)

Deze uitspraak van Edgeworth maakt misschien begrijpelijk waarom juist selectiepsychologen in bijzondere situaties loten prefereren boven nog weer een keer een kostbaar examen gebruiken: zij zijn gewend om ook bij examens te denken in termen van de rol van het toeval in de uitslag ervan. Het citaat is gegeven om te verduidelijken dat het tijdstip van belang is: zolang het examen nog moet worden gedaan is er onzekerheid inherent aan iedere voorspelling van de uitslag, pas na de uitslag is er zekerheid. In deze context is het hopelijk ook duidelijk hoe slordig commissies over kansen spreken, en bewindslieden over ‘meer lot in eigen hand’. De huidige regeling om kandidaten met meer dan een 8 gemiddeld voor hun eindexamen direct toe te laten, demonstreert het probleem: of je tot die gelukkigen zult behoren, is pas met de *uitslag* van het examen zeker. De gewogen loting is een complexe som van producten van onzekerheden, tenminste zoals een vwo-leerling in klas 5 er tegenaan kijkt. Om maar te zwijgen van vele decentrale procedures die nog onzekerder zijn dan voor sollicitatieprocedures gebruikelijk is. De prijs voor het instellen van een numerus fixus is hoog, want hoe de schaarse plaatsen ook worden verdeeld, er heerst heel lang veel onzekerheid bij potentiële kandidaten. Loten of examineren is hier niet de boosdoener, de numerus fixus zelf is de

oorzaak van de onzekerheid, onzekerheid is alleen te verminderen door de fixus te verhogen of op te heffen. Als Wiegersma, van een oudere commissie uit 1978 (besproken in bijlage 3 bij Drenth 1997), zegt dat loten oneerlijk is omdat de één een plaats heeft gekregen, en de ander niet, schrijft hij het euvel toe aan een bijzaak in plaats van aan de oorzaak: dat bij een numerus fixus er per definitie lange tijd een groep kandidaten is die in grote onzekerheid verkeert over plaatsing.

Dit soort vragen is van belang voor een goed zicht op maatschappelijk draagvlak, en hoe dat te evalueren. Geschrokken van de heftigheid van de discussie halverwege de negentiger jaren werd al gauw geroepen dat het draagvlak voor de gewogen loting verdwenen zou zijn, wat nonsens is. De gewogen loting is immers zelf een draagvlak-constructie, een politiek compromis uit 1975 tussen linkse partijen die deze schaarste met gelijke kansen wilden verdelen onder moreel gelijkgerechtigden, en rechtse partijen die privileges voor de sterksten wilden scheppen (zonder numerus fixus waren die er immers niet). Niet iedere burger is evenzeer betrokken bij deze kwestie, maar als het om draagvlak gaat, dan gaat het allereerst om de groep die direct zal worden getroffen, de leerlingen die nog voor hun eindexamenjaar zitten, en die politiek of via de media zouden kunnen onderhandelen over de toelatingsprocedure. Om die reden hebben Hofstee (1975) en Hofstee en Trommar (1976) de meningen gepeild van deze leerlingen. De commissie Sorgdrager heeft een peiling laten uitvoeren onder degenen die de procedure al hadden doorlopen (Van den Broek, Kerstens en Woutersen, 2003). Dat is zoiets als vragen naar rechtvaardiging of motivering achteraf, en dat roept meer vragen op dan het beantwoordt, zie het college dat Linschoten (1964) hierover gaf. De commissie heeft niets te melden over draagvlak onder leerlingen die nog eindexamen af moeten leggen.

Veronachtzamen van kansen zoals die nog voor het opgaan voor het eindexamen liggen is al niet zo mooi, maar het berooft commissies ook van de mogelijkheid deze kansen in te schatten. Kansen zijn kwantificeerbaar, en het zou pleitbezorgers van 'meer lot in eigen hand' hebben gesierd de nodige berekeningen te presenteren. Een eerder door Pais voorgestelde ingewikkelde regeling was door te rekenen naar toelatingkansen die leerlingen voor zich zouden zien (Wilbrink, 1980). 'Meer lot in eigen hand' is ook door te rekenen, maar geen enkele commissie heeft dat laten doen. Ook vanuit institutioneel standpunt zijn selectieprocedures door te rekenen. Als ze echt complex worden, zijn de effecten van mogelijke varianten te simuleren (Wilbrink, 1990), dat kan dus ook voor kandidaten die nog moeten opkomen. Zonder kwantificering is 'meer lot in eigen hand' een loze kreet.

CONCLUSIE

De commissie Sorgdrager is met een eindrapportage gekomen die geen stevige argumenten bevat op basis waarvan een degelijke inhoudelijke discussie valt aan te gaan, ofwel in ondersteunende, ofwel in kritische zin. Dat geldt ook voor de evaluatie van opvattingen van direct bij de selectie betrokkenen, waarin kandidaten en hun ouders een hoofdrol horen te spelen, niet degenen die de selectieprocedure achter de rug hebben. Rest weinig anders dan voor de nodige discussie voorafgaand aan weer nieuwe

plannen van het departement, terug te grijpen op wat altijd in de discussies sinds de jaren zestig als de scharnierpunten van de problematiek zijn beschouwd, en zo is in het bovenstaande gedaan. De inhoud is dan altijd nog tot op zekere hoogte vrij te kiezen, en zo is geprobeerd samenhangen te presenteren die nog niet eerder zo duidelijk zijn ingebracht, over de selectiviteit van het Nederlandse stelsel vergeleken met het Amerikaanse. Het zal geen verbazing wekken dat de uitkomst van de analyse nog steeds dezelfde is. Onder de specifieke omstandigheden van een numerus fixus als uitzonderingsmaatregel, de aard van het Nederlandse onderwijsstelsel, de stand van zaken in de theorie van psychologische selectie, en de morele issues die een en ander stelt, kan gewogen loting in enige redelijke vorm, bijvoorbeeld met een beperkter ruimte voor discretionaire beslissingen dan de Commissie Drenth voorstelde, rekenen op een breed maatschappelijk draagvlak. Dan wel graag zuivere vormen van argumenteren, geen gezwaai met slogans zoals 'meer lot in eigen hand' en 'de juiste student op de juiste plaats'.

LITERATUUR

- Astin, Alexander W. (1985) *Achieving educational excellence*. San Francisco: Jossey-Bass. 1985.
- Broek, A. van den, M. Gooskens, G. Klein, M. Leiblum & A. Lewe (1999) *Decentrale selectie bij opleidingen met een toelatingsbeperking*. Onderzoek in opdracht van de commissie Sorgdrager. Nijmegen: IOWO KUN.
- Broek, Anja van den, Joyce Kerstens, & Mirjam Woutersen (2003) *Lot in eigen hand*. Evaluatie van de experimenten met decentrale toelating in het hoger onderwijs. Onderzoek in opdracht van de Begeleidingscommissie Decentrale Toelating. Nijmegen: IOWO KUN. www.minocw.nl/onderwijs/hogeronderwijs.nl
- Conley, Patricia (1995) The allocation of college admissions. In J. Elster (Ed.) *Local justice in America* (p. 25-80). New York: Russell Sage.
- Drenth, P. J. D. (1995). In Nederland is selectie onmogelijk. Duykerlezing. *NRC Handelsblad*, 30 maart.
- Drenth, P. J. D. (voorzitter) (1997) *Gewogen loting gewogen*. Advies van de Commissie Toelating Numerus Fixusopleidingen. Met Bijlage. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen / Den Haag: Sdu Servicecentrum.
- Edgeworth, F. V. (1888) The statistics of examinations. *Journal of the Royal Statistical Society*, 51, 599-635.
- Frijhoff, W. (1992) The Netherlands. In Clark, B. R. , & G. R. Neave (Eds) *The encyclopedia of higher education*. Oxford: Pergamon Press. I, 491-504.
- Hanson, F. Allan (1993) *Testing testing. Social consequences of the examined life*. Los Angeles: University of California Press.
- Hofstee, W. K. B. (1975) Loten of cijferen: onderzoek naar mening van scholieren over numerus fixus. *Onderzoek van Onderwijs*, 4, april, 3-6.
- Hofstee, W. K. B. , & P. M. L. Trommar (1976) Selektie en loting: meningen van eind-examinandi. Groningen: Heymans Bulletins Psychologische Instituten HB-76-251-EX. Integraal opgenomen in het verslag van de Commissie Warries.
- Hooft, G. 't (1997) Loterijspelletje. *NRC-Handelsblad*, 26 april.

- Icke, Vincent (2000) *Amerikaanse toestanden*. column in NRC Handelsblad, 5 februari.
- Kamerman, Sheila (2000) Universiteit op zoek naar artsen. Selectie studenten geneeskunde 'niet eerlijker, wel menselijker.' *NRC Handelsblad*, 5 mei.
- Klerk, L. F. W. de (voorzitter) (1998) Decentrale toelating gewogen. Rapport van de Commissie Decentrale Toelating van de Onderwijsraad. In: Onderwijsraad (1998). Decentrale toelating. Advies. Den Haag: Onderwijsraad. www.onderwijsraad.nl
- Lemann, Nicholas (1999) *The big test. The secret history of the American meritocracy*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- Leppink, G. J. , & Veldkamp, F. D. (1974) Replik op Wilbrink 'Selectie is irrationeel'. *NRC Handelsblad*, 11 november.
- Linschoten, J. (1964) *Idolen van de psycholoog*. Utrecht: Bijleveld.
- Mulders, Angelique, & Hanne Obbink (1997) Ritzen zoekt naar nog beter rotsysteem. Het halve einde van de gewogen loting. *Folia*, 7 maart.
- Parker, Glenn R. (1996) *Congress and the rent-seeking society*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Raad van State (1997) Advies van de Raad van State van 5 december 1997, opgenomen met de reactie van Ritzen in vergaderstuk 25947 A van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1997-1998.
- Sorgdrager, W. (voorzitter) (2003) De juiste student op de juiste plaats. Eindrapportage van de Begeleidingscommissie Decentrale Toelating. www.minocw.nl/onderwijs/hogeronderwijs.nl
- Tinbergen, J. (1969) Onderwijsplan en numerus fixus. *Universiteit en Hogeschool*, 16 (3), 189-193.
- VSNU (1991) *Visitatie electrotechniek*. Utrecht: VSNU
- Wiegersma, S. (voorzitter) (1978) Werkgroep Selectie ivm. de machtigingswet inschrijving studenten. Rapport aan de minister van onderwijs en wetenschappen. 31 mei.
- Wilbrink, Ben (1980) Toelating tot numerus fixus studies opnieuw in discussie. *Universiteit en Hogeschool*, 27, 179-199.
- Wilbrink, Ben (1990) *Complexe selectieprocedures simuleren op de computer*. Amsterdam: SCO Kohnstamm-Instituut. (rapport 246)
- Wilbrink, Ben (1999). Rechtvaardigheid en selectie voor numerus-fixusstudies. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 17, 136-152.
- Wilbrink, Ben, Willem van Hoorn, Leo J. Th. van der Kamp, & Jen Algera (1990) *Selectie voor politie-officier. De toelating tot de Nederlandse Politie Academie*. Amsterdam: SCO. (Rapport 245)
- Zeng, K. (1995) Japan's dragon gate: the effects of university entrance examinations on the educational system and students. *Compare*, 25, 59-84.